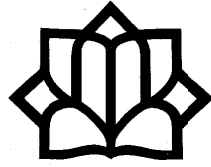

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه کاشان

دانشکده ادبیات و زبان های خارجی

گروه زبان و ادبیات عرب

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته زبان و ادبیات عرب

عنوان:

فراخوانی شخصیت های سنتی در شعر ممدوح عدوان، محمد عمران و نزار قبانی

استاد راهنما:

دکتر محسن سیفی

استاد مشاور:

دکتر عباس اقبالی

به وسیله:

ربابه حسینی رباط

بهمن ماه ۱۳۹۰

دانشگاه کاشان
دانشکده علوم انسانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ:
شماره:
پرست:

مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه
صورتجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

نام و نام خانوادگی دانشجو: ربابه حسینی رباط شماره دانشجویی: ۸۸۱۲۵۳۰۰۰۴
رشته: زبان و ادبیات عرب دانشکده علوم انسانی
عنوان پایان نامه: فراخوانی شخصیت های سنتی در شعر ممدوح عدوان، محمد عمران و نزار قیبانی
تعداد واحد پایان نامه: ۴ تاریخ دفاع: ۱۳۹۰/۱۱/۲۵

این پایان نامه به مدیریت تحصیلات تکمیلی به منظور بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد ارائه می گردد. دفاع از پایان نامه در تاریخ ۹۰/۱۱/۲۵ مورد تأیید و ارزیابی اعضای هیأت داوران قرار گرفت و با نمره $\frac{۱۸}{۲۰}$ به عدد و با درجه لیسانس به تصویب رسید. اعضای هیأت داوران:

عنوان	نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
۱. استاد راهنما	دکتر محسن سیفی	استادیار	
۲. استاد مشاور	دکتر عباس اقبالی	دانشیار	
۳. متخصص و صاحب نظر دانشگاه	دکتر سید رضا میراحمدی	استادیار	
۴. متخصص و صاحب نظر دانشگاه	دکتر روح الله صیادی نژاد	استادیار	
۵. نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر حسین حیدری	استادیار	

مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه

آدرس: کاشان - پلازما قطب راهندی
کد پستی: ۵۱۱۶۷ - ۸۷۳۱۷
تلفن: ۵۱۱۲۲۷۲ - ۵۱۱۲۷۷۷
<http://www.kashanu.ac.ir>

سپاس خداوندی که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما ارزانی فرمود؛ در اینجا
برخود لازم می دانم که از تمامی استادان بزرگوار به ویژه استادان دوره کارشناسی ارشد
که در طول این مرحله مرا در تحصیل دانش و معرفت یاری نموده اند، تقدیر و تشکر نمایم.
از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر محسن سیفی که با راهنمایی های
دلسوزانه خود اینجانب را در انجام تحقیق، پژوهش و نگارش این پایان نامه یاری رساندند
نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم.

همچنین از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر عباس اقبالی که با مشاوره خود مرا مورد
لطف قرار دادند، کمال تشکر را دارم.

از استادان بزرگوار جناب آقای دکتر میر احمدی و جناب آقای دکتر صیادی نژاد
که داوری این پژوهش را پذیرفتند و دلسوزانه آن را مورد نقد قرار دادند کمال تشکر و
سپاسگزاری را دارم

در نهایت نیز از جناب آقای دکتر حیدری که به عنوان نماینده تحصیلات تکمیلی در
جلسه دفاع از این پایان نامه حضور داشتند تشکر می نمایم.

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم ، به خاطر هر آن چه که دارم

چکیده

فراخوانی شخصیت های گذشته از جمله مواردی است که مورد توجه شاعران معاصر قرار گرفته و بازتاب گسترده ای در آثارشان داشته است. بسامد این پدیده در شعر معاصر عربی تا حدی است که بدون شناخت زوایای پنهان آن، درک مفهوم شعر و مقصود شاعر برای مخاطب امری دشوار و پیچیده خواهد بود.

شاعر معاصر در پی آن است تا از رهگذر فراخوانی، میراث گذشته خود را زنده و پویا نگه داشته و علاوه بر آن با الهام گیری از آن در شعر خود، اهداف و تجربه های نوین شعری اش را به تصویر بکشد.

مهم ترین انگیزه شاعر معاصر از فراخوانی شخصیت های گذشته، بیان اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی حاکم بر جوامع عربی می باشد. به دیگر بیان، شاعر معاصر از خلال شخصیت های دینی، تاریخی، ادبی و اسطوره ای و با زبانی نمادین و رمزگونه آراء و آلام خود و ملتش را بیان می دارد.

ممدوح عدوان، محمد عمران و نزار قبانی از جمله شاعران معاصر سوریه می باشند که شخصیت های گذشته را در شعر خود فرا خوانده اند و از رهگذر آن به بیان اندیشه های خود در خصوص سرزمین های عربی و به ویژه فلسطین و سوریه پرداخته اند.

هر یک از شاعران مورد نظر، بیشترین توجه خود را به طیف خاصی از شخصیت های گذشته معطوف کرده اند؛ به عنوان مثال بسامد فراخوانی شخصیت های دینی در شعر ممدوح عدوان بیشتر از دو شاعر دیگر است حال آنکه محمد عمران شخصیت های اسطوره ای و نزار قبانی شخصیت های تاریخی را بیشتر فرا خوانده اند.

کلمات کلیدی: فراخوانی شخصیت های سنتی، شعر معاصر عربی، ممدوح عدوان، محمد

عمران، نزار قبانی

الملخص

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۳	پیشینه تحقیق.....
۴	اهداف تحقیق.....
۴	فرضیه ها و سوالهای ویژه.....
۶	فصل اول فراخوانی، تعاریف، مفاهیم.....
۷	۱-۱- تعریف لغوی فراخوانی.....
۷	۲-۱- تعریف اصطلاحی فراخوانی.....
۸	۳-۱- شیوه های فراخوانی شخصیت های سنتی.....
۹	۱-۳-۱- فراخوانی شخصیت از طریق اسم.....
۹	۲-۳-۱- فراخوانی شخصیت از طریق نقش.....
۱۰	۳-۳-۱- فراخوانی شخصیت از طریق گفتار.....
۱۰	۴-۱- مراحل شکل گیری فراخوانی در شعر معاصر عرب.....
۱۱	۵-۱- انواع شخصیت های سنتی فراخوانی شده در شعر معاصر.....
۱۲	۱-۵-۱- شخصیت های دینی.....
۱۴	۲-۵-۱- شخصیت های تاریخی.....
۱۵	۳-۵-۱- شخصیت های ادبی.....
۱۶	۴-۵-۱- شخصیت های اسطوره ای.....
۱۷	۶-۱- گذری بر زندگی نزار قبانی.....
۱۹	۷-۱- فراخوانی در شعر نزار قبانی.....

۲۳	۸-۱- گذری بر زندگی ممدوح عدوان
۲۴	۹-۱- فراخوانی در شعر ممدوح عدوان
۲۸	۱۰-۱- گذری بر زندگی محمد عمران
۲۹	۱۱-۱- فراخوانی در شعر محمد عمران
۳۴	فصل دوم فراخوانی شخصیت های دینی
۳۵	۱-۲- حضرت نوح(ع)
۳۷	۲-۲- حضرت موسی(ع)
۴۱	۳-۲- حضرت عیسی(ع)
۴۸	۴-۲- حضرت یوسف(ع)
۵۸	۵-۲- حضرت محمد(ص)
۶۱	۶-۲- امام علی (ع)
۶۶	۷-۲- امام حسین(ع)
۷۶	فصل سوم فراخوانی شخصیت های تاریخی
۷۶	۱-۳- هارون الرشید
۸۲	۲-۳- حجاج بن یوسف
۸۷	۳-۳- طارق بن زیاد
۹۴	۴-۳- صلاح الدین ایوبی
۹۸	۵-۳- خالد بن ولید
۱۰۱	۶-۳- وحشی
۱۰۴	۷-۳- چنگیز خان مغول
	فصل چهارم فراخوانی شخصیت های ادبی
۱۱۱	۱-۴- شخصیت های ادبی عصر جاهلی
۱۱۱	۱-۱-۴- امرؤ القیس
۱۱۲	۲-۱-۴- عنتره
۱۲۲	۳-۱-۴- خنساء

۱۲۷ ۴-۱-۴- شنفری
۱۲۹ ۴-۲- شخصیت های سنتی عصر اموی:
۱۳۰ ۴-۲-۱- حطیئه
۱۳۴ ۴-۲-۲- مالک بن ریب
۱۳۶ ۴-۳- شخصیت های ادبی عصر عباسی
۱۳۶ ۴-۳-۱- ابو نواس
۱۳۹ ۴-۳-۲- متنبی
۱۵۰ ۴-۳-۳- دیک الجن الحمصي
۱۵۳ ۴-۳-۴- ابوفراس حمدانی
۱۵۴ ۴-۳-۵- شریف رضی
۱۵۶ ۴-۳-۶- ابوالعلاء المعری
۱۶۰ فراخوانی شخصیت های اسطوره ای
۱۶۱ ۵-۱- اسطوره اولیس
۱۶۷ ۵-۲- اسطوره شهریار و شهرزاد
۱۷۵ ۵-۳- اسطوره تموز
۱۸۳ ۵-۴- اسطوره اودیپ
۱۹۰ نتایج
۱۹۲ ملخص الرسالة بالعربية
۲۰۲ فهرست منابع و مأخذ

مقدمه

فراخوانی شخصیت های گذشته یکی از پدیده های بارز در شعر و نقد معاصر عربی است که در شعر اکثر شاعران این دوره نمودی چشم گیر دارد. شاعر معاصر در پی آن است تا، از این رهگذر بتواند اهداف خود را بیان داشته و تجربه های نوین شعری اش را به تصویر بکشد. آنچه وی را به این امر وامی دارد جدای از توجه به میراث گذشتگان، علل متفاوت دیگری چون مسائل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، هنری و ملی می تواند باشد.

شاعر معاصر از رهگذر شخصیت های گذشته به بیان آراء و اندیشه های خود در مسائل متعدد می پردازد و برای بهتر به تصویر کشیدن اندیشه خود، گاه شخصیت سستی را مورد خطاب قرار می دهد (از طریق اسم، لقب، کنیه) و در این خطاب آنچه که تصریح به آن ممکن نیست را بیان می دارد و گاه گفتار این شخصیت را در متن شعر خود به نحوی بیان می کند و از این طریق شخصیت گذشته را با خود در اندیشه اش هم صدا می سازد. در مواقعی نیز رفتار و عملکرد وی را به تصویر می کشد و حتی در مواردی شاعر برای تأثیر گذاری هر چه بیشتر، نقاب شخصیت سستی را به چهره خود می زند و از زبان وی سخن می گوید.

البته در موارد متعددی شاعر برای رسیدن به آنچه که مقصود خود بوده است و متناسب با اندیشه و قدرت شعری خود، به دخل و تصرف در رفتار و گفتار این شخصیت ها می پردازد و حتی گاه چهره ای معکوس و مخالف با اصل آن ارائه می دهد.

شاعر معاصر به این میراث گاه به عنوان نماد عظمت و عزت و گاه برای درس گرفتن از تکرار تاریخ در بستر زمان می نگرد؛ چرا که در موارد بسیاری رویکرد شاعر معاصر به میراث و بیان مطلوب خود از طریق آن، برخاسته از شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر جامعه می باشد، شاعر معاصر به سبب وجود اختناق حاکم بر جامعه، صراحت در بیان را در مواردی جایز نمی داند از طرفی بر این عقیده است که استفاده از رمز و کنایه با به کارگیری میراث گذشته نتیجه ای بهتر

به ارمغان می آورد، از این رو با استفاده از شخصیت های سنتی تجربه ی شعری جدیدی را فرا روی مخاطب قرار می دهد.

اگرچه رویکرد شاعران و میزان بهره مندی آنان از شخصیت های سنتی متناسب با علاقه و اندیشه شاعر متغیر است اما در مجموع می توان گفت بیشترین شخصیت هایی که در شعر معاصر عربی فراخوانده شده اند شخصیت های دینی، تاریخی، ادبی و اسطوره ای می باشند.

ممدوح عدوان، محمد عمران و نزار قبانی سه شاعر معاصر سوری می باشند که در اشعار خود به وفور از گذشته الهام گرفته و شخصیت های آن را در شعر خود فرا خوانده اند.

این پژوهش که در پنج فصل تنظیم شده است، بر آن است تا ضمن واکاوی شخصیت های سنتی به کار گرفته شده در شعر این سه شاعر به دلالت های این شخصیت ها و نحوه ی فراخوانی و به کارگیری آنها و انگیزه ها و عوامل موثر در روی آوری سه شاعر به میراث گذشته بپردازد. فصل اول چشم اندازی کلی به تعریف واژگانی و اصطلاحی فراخوانی است ضمن آن که علل رویکرد شاعران معاصر به این شیوه، اشکال و شیوه های فراخوانی شخصیت ها در شعر معاصر و انواع شخصیت های فراخوانده شده همراه با ذکر شواهدی از شعر دیگر شاعران به صورت اجمالی توضیح داده شده است. در ادامه ی این فصل، نگاهی گذرا به زندگی سه شاعر و شواهدی از فراخوانی در شعر آنان پرداخته ایم.

در فصل دوم به واکاوی و تحلیل شخصیت های دینی فراخوانده شده در اشعار این سه شاعر پرداخته ایم و از خلال آن عوامل رویکرد ایشان و نحوه ی به کارگیری فراخوانی در اشعارشان را مورد بررسی قرار داده ایم.

فصل سوم پژوهش در بردارنده ی شخصیت های تاریخی فراخوانده شده در شعر سه شاعر مورد نظر است. در ابتدای فصل به تحلیل شخصیت های تاریخی مشترک در دو یا سه شاعر پرداخته ایم و در پایان نیز مواردی از شخصیت های تاریخی غیر مشترک را مورد واکاوی قرار داده ایم.

فصل چهارم پژوهش به بررسی شخصیت های ادبی فراخوانده شده در شعر شاعران مورد نظر اختصاص دارد در این فصل شخصیت های ادبی را بر اساس دوره های ادبی (دوره جاهلی، دوره صدر اسلام و اموی، دوره عباسی) مورد بررسی قرار داده ایم. در فصل پنجم به تحلیل اشعاری پرداخته ایم که شاعران مورد نظر در آن به فراخوانی شخصیت های اسطوره ای روی آورده اند، در ابتدای فصل به بررسی اسطوره های مشترک پرداخته ایم و در پایان نیز اسطوره های غیر مشترک را مورد کنکاش قرار داده ایم.

پیشینه تحقیق

درباره فراخوانی شخصیت های سنتی در شعر معاصر عربی کتاب های گوناگونی نگاشته شده است که موارد زیر از مهم ترین کتاب هایی است که به گونه ای ویژه به آن پرداخته است:

" استدعاء الشخصیات التراثیة فی الشعر العربی المعاصر " اثر علی زاید عشری

" الرموز والقناع فی الشعر العربی الحدیث " اثر محمد علی کندی

" الرموز التراثیة العربیة فی الشعر العربی الحدیث " اثر خالد کرکی

" اشکال التناص الشعری " اثر احمد مجاهد

" قناع المتنبی فی الشعر العربی الحدیث " اثر عبدالله ابوهیف

با این همه تحقیق جداگانه ای در مورد فراخوانی شخصیت های سنتی در شعر ممدوح عدوان، محمد عمران و نزار قبانی انجام پذیرفته و از این منظر شعر ایشان مورد کنکاش و نقد قرار نگرفته است؛ از این رو نگارنده بر آن است که با تکیه بر روش تخیلی - توصیفی به بررسی فرایند فراخوانی و مصادیق آن در شعر شاعران مذکور بپردازد.

اهداف تحقیق

- از مهم ترین اهداف این پایان نامه می توان به موارد زیر اشاره نمود:
- ۱- بررسی شگرد های فراخوانی شخصیت های سنتی و دلالت های آن در شعر این سه شاعر معاصر سوری.
 ۲. بیان انگیزه ها و عوامل اصلی روی آوری شاعران مورد بحث به این تکنیک.
 ۳. مقایسه میزان موفقیت سه شاعر در فراخوانی شخصیت های سنتی.
 ۴. بیان نسبت توجه سه شاعر به مسائل سیاسی و اجتماعی حاکم بر سوریه و تبیین مواضع سیاسی ایشان.

فرضیه ها و سؤال های ویژه

در انتخاب موضوع این پایان نامه و در مراحل تهیه و نگارش آن فرضیه ها و سؤال

های زیر مورد بررسی قرار گرفت:

۱. انگیزه اصلی ممدوح عدوان ، محمد عمران و نزار قبانی از فراخوانی چهره های سنتی انگیزه ای سیاسی و اجتماعی است.
۲. ممدوح عدوان در فراخوانی شخصیت های دینی، قیام و انقلاب را می ستاید و از سکوت در برابر ظلم ابراز نارضایتی می کند.
۳. کارکرد فراخوانی در مجموعه های شعری ممدوح عدوان و محمد عمران از لحاظ فنی قوی تر از نزار قبانی است.
۴. حضور شخصیت های سنتی در مجموعه های شعری ممدوح عدوان ، محمد عمران و نزار قبانی به چند شکل است؟
۵. شخصیت فراخوانده شده با اصل خود چه شباهت ها و تفاوت هایی دارد؟
۶. چرا فراخوانی شخصیت های دینی در شعر ممدوح عدوان فراوان است؟

۷. در شعر محمد عمران، بسامد فراخوانی شخصیت های دینی بیشتر است یا شخصیت

های غیر دینی؟

تحقیق بر ما می نمایاند که فراخوانی شخصیت های گذشته، پدیده‌ی بارز شعر سه شاعر مورد نظر می باشد که آن را به عنوان ابزاری کارآمد در راستای بیداری ملت های عربی برگزیده اند. البته می توان گفت که این ابزار در نزد ممدوح عدوان و محمد عمران نسبت به نزار قبانی به نحوی زیباتر و کارآمدتر به کار گرفته شده است. همچنین در می یابیم که ممدوح عدوان در استفاده از فراخوانی شخصیت های دینی و تاریخی ملت عرب، سرآمد دو شاعر دیگر می باشد. لازم به ذکر است که در تحقیق پیش رو سعی بر آن شده است که به اکثر شخصیت های فراخوانی شده در دیوان های سه شاعر مورد نظر از ابعاد مختلف پرداخته شود اما نگارنده خود نیز معترف است که هم در بررسی تمام ابعاد تحقیق و هم در تحلیل موارد ذکر شده کاستی هایی وجود دارد و مواردی یافت می شود که از دید وی پنهان مانده است.

فصل اول

فراخوانی، تعاریف، مفاهیم

فصل اول

فراخوانی، تعاریف، مفاهیم

۱-۱- تعریف لغوی فراخوانی

فراخوانی (Calling) در زبان عربی معادل واژه استدعاء می باشد. استدعاء در لغت از ماده "دعو يدعو دعاء" یعنی او را صدا زد، به کمک طلبید گرفته شده است. (ابن منظور ۱۴:۲۶۰) ذیل ماده (دعو) و در مجموع به معنای دعوت کردن برای حضور به کار می رود. فراخوانی که در فارسی مرکب از قید فرا و مصدر خواندن است به معنای احضار کردن، به پیش خواندن یا گفتن که بر گردد است؛ فرا قید است و به معنای نزد، نزدیک و پیش؛ فرا او رفته در حقیقت معادل پیش او رفته می باشد. (دهخدا ۳۹:۸۸، ۹۵، معین ۲:۲۴۹۸)

۱-۲- تعریف اصطلاحی فراخوانی

فراخوانی در مجموع به معنای دعوت کردن برای حضور، به کار می رود. اما در خصوص معنای اصطلاحی فراخوانی ناقدان معاصر عربی این اصطلاح را در موردی به کار می برند که « شاعر به میراث خود روی آورد و از منبع سرشار هنری و ادبی آن به شیوه های مختلف بهره مند شود. البته این هنر شعری با بکارگیری بسیاری از شخصیت های سنتی توسط شاعران و ادیبان

معاصر به کار گرفته شده است، تا از راستای آن ابعاد مختلفی از تجربه‌ی معاصر آنان را بیان دارد، و وسیله‌ی ای برای بیان دیدگاه‌های شاعر معاصر گردد.» (زاید عسری) به دیگر بیان فراخوانی شخصیت‌های سنتی، شیوه‌ی هنری است تا شاعر معاصر از رهگذر آن، به گونه‌ی نمادین به بیان تجربه‌ی معاصر خود بپردازد. "خلیل الموسی" در توصیف این هنر شعری چنین می‌گوید: «فراخوانی شخصیت‌های سنتی تجربه‌ای است که در آن صدای حال در گذشته و صدای گذشته در حال ادغام می‌شود تا بدین وسیله شاعر، تجربه‌ی شعری معاصر خود را بیان کند.»

(

در اینجا لازم می‌آید که معنای اصطلاحی بینامتنی (Intertextuality) و رابطه‌ی آن با فراخوانی را نیز بیان کنیم؛ زیرا این دو پدیده‌ی شعری جدای از هم نبوده و با یکدیگر رابطه‌ی تنگاتنگ دارند.

بینامتنی که در حقیقت تداخل دو متن است تنها «به واسطه‌ی آگاهی عمیق از نصوص و متون ادبی، درک می‌شود و البته درک این تداخل و حضور متون، نیازمند تیز هوشی و ذکاوت است زیرا ترکیب متونی که در متن اصلی به کار گرفته می‌شود به گونه‌ی ای است که گویا جزئی از خود متن است و جز خواننده‌ی ای که دارای شمّ تاریخی و فرهنگی باشد، آن را متوجه نمی‌شود.» (عزام ۲۹)

با توجه به این گفته "الزغبی" که «فراخوانی شخصیت‌ها و حوادث سنتی نوعی بینامتنی است» (۱۲۹) و با توجه به تقسیم بندی محمد مفتاح در کتاب خود «در بخش تقسیم بندی اشکال بینامتنی، که فراخوانی را در ذیل بینامتنی ایجاز قرار داده است، می‌توان فراخوانی شخصیت‌های سنتی را به مثابه بینامتنی و گفتگوی بین حال و گذشته دانست.